

Kálvin János és a kamatszedés szabadsága

A mikor 1905-ben Max Weber legismertebb munkája *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* megjelent, aligha volt véletlen, hogy a szerző a protestáns etika legfontosabb jellegzetességeit a kálvinizmusban találta meg. Természetesen fogalmazott úgy, hogy a régi protestáns etika és a kapitalizmus szellemének fejlődése közötti viszony vizsgálatában Kálvin, a kálvinizmus és más puritán szekták alkotásaiból fogunk kiindulni.¹

Elemzéseinek középpontjában a kegyelmi kiválasztás tana és annak Kálvin követőire gyakorolt hatása állt. Kálvin – szerinte – biztos volt üdvösségre való kiválasztottságában, hétköznapi követői azonban állandóan keresték az üdvbizonyosság (*certitudo salutis*) felismerésének lehetőségeit.² Az elvetettség legfőbb jelének a hit elégtelenségét tartották, a meggyőződéses hívőknek viszont, nem volt kétségük kiválasztottságuk felől. Max Weber szerint ezért a korszak jellegzetes képviselői azok az *önmagukban biztos 'szentek'* voltak, akiket a *kapitalizmus e heroikus korszakának acélkemény kereskedőiben* ismerhetünk fel. Az önmagukra vonatkozó üdvbizonyosság megszerzésének a szilárd hit mellett legkiválóbb eszköze a *fáradhatatlan hivatásvégezés* volt,³ s ezáltal a világi tevékenység korábban soha nem tapasztalt vallási jelentőséget nyert. Témánk szempontjából azonban az a legfőbb kérdés, hogy a *pénz kamatos gyümölcsötetése*⁴ felfogható-e hivatás-ként, mivel ez ellentétes volt a kereszténység egész eddigi történetével.⁵

---

* Orosz István (Mád, 1935) magyar történész, egyetemi tanár, politikus, az MTA tagja. Tanulmányait Mádön, Miskolcon és Kossuth Lajos Tudományegyetemen végezte. A Kossuth Lajos Tudományegyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója volt. 1976-ban védte meg kandidátusi disszertációját, 1998-ban elnyerte az MTA doktora címet. 2013-ban az MTA rendes tagjává választották. Kutatási területe: az újkor magyarországi és egyetemes agrár- és várostörténete.

¹ Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme Vallásszociológiai írások*. Társadalomtudományi könyvtár. Budapest 1982, 11.

² Uo. 147.

³ Uo. 149.

⁴ Birkás Antal: Luther és Kálvin politikai és gazdasági nézetei. In: *Polgári Szemle* 11 (2015/4–6).

⁵ Max Weber: *i. m.* 78. Max Weber úgy teszi fel a kérdést: „Miféle gondolatkörből sarjadt hát ki az a felfogás, amely a külsőleg tisztán nyereségre irányított tevékenységet a hivatás kategóriája

E rövid tanulmány arra keresi a választ, hogyan jelentkezett Kálvin tanításában az a felfogás, amely a kamatszedés szabadságát nem ellenezte. A kamatszedés tilalmának évezredes hagyománya volt az antikvitásban, az Ószövetség népének életében, a kereszténységben, de még az arab világban is. Platon és Arisztotelész mellett a sztoikusok és Cato is elítélte az uzsorát és a kamatot, s a modern felfogástól eltérően e két dolgot nem is különítették el egymástól.⁶

Hasonló volt a helyzet a zsidó nép esetében is. Az ószövetségi Biblia számos helyen foglalkozik a kamatszedés kérdésével. Leggyakrabban Mózes második törvénykönyvének (Deuteronomium) megállapítását szokták idézni, hogy a zsidóknak a zsidóktól tilos kamatot venni sem a pénz, sem az élelem, sem más egyéb után „amit kamatra szokás adni.” (5Móz 23,19–20) Ugyanakkor az idege-
nekre a tilalom nem vonatkozott. A tiltás Mózes könyveinek (Pentateuchus) más részeiben (Exodus, Leviticus) is megismétlődik (2Móz 22,24; 3Móz 25,38–37). A tiltásnak megfelelően az Ószövetség egyéb helyein az uzsora a legförtelmesebb bűnök között szerepel: a zsoltárokból vagy Ezékiel prófétánál (Zsolt 15,5; Ez 18,13).

Az Újszövetségben Lukács evangéliumában találjuk meg a kamattilalom megismétlését, a szeretet törvényének kifejtésében. Úgy kell kölcsönt adni, hogy semmi viszonzást ne várjunk. A Vulgata latin szövege szerint: *mutuum date, nihil inde sperantes* (Lk 6,35). Sokáig lehetne sorolni, hogy a középkor századaiban hányszor ismételték meg a kamattilalmat. Szerepel a Lex Langobardorumban, Nagy Károly törvényei között, a 10. században Atto Vercellinél, a II. lateráni és a trieri zsinat határozatai között (1139, 1337), a Corpus Juris Canoniciben, az egyházbjog gyűjteményében. A kamatszedés, illetve az uzsora halálos bűnnek számított.⁷

---

alá sorolta be olyan módon, hogy e hivatás követelményeinek teljesítését az egyén kötelességének érezte.” Uo. 84.

⁶ Simon Endre: Bevezetés In: Arisztotelész: *Politika*. 2. kiadás. Budapest 1984, 84.

⁷ Alfred Doren: *Italienische Wirtschaftsgeschichte*. I. Jena 1934, 19–20. Lexikon der Renaissance, Leipzig, 1989, 784. A középkori egyházi zsinatokra: Horst Fuhrmann: *Einladung ins Mittelalter*. München 1987, 182–183. A Corpus Juris Canonicire: Uo. 260. Aquinói Szent Tamás szerint: „... dare pecuniam mutuo ad usuram, est peccatum mortale”. Idézi: Németh Gábor: *Aquinói Szent Tamás tanítása a bűnről. Erkölsteológiai Tanulmányok V.* Sorozatszerkesztő: Tarjányi Tamás. Budapest 2006, 77.

A törvényekben előforduló tiltás ismétlődik az egyházatyák írásaiban is. Szent Ambrus szerint *bárhon kamatozik a tőke, az uszora*.⁸ A skolasztika meghatározó tudósa Aquinói Tamás gazdaságról vallott felfogásában⁹ a *iustum pretium* (igazságos ár) elvet vallotta, de tagadta, hogy az általános értékmérőként használt pénz olyan termék lenne, amelynek árfolyama függne a piaci kereslettől és kínálattól. A kamatról vallott felfogása szerepel a *Summa Theologiae*-ban, s azért tartja igazságtalannak a pénzkölcsön utáni kamatot, mert Arisztotelész nyomán úgy véli, az nem létező dolog eladása.¹⁰ Nem fogadja el a kortársai által a kamat helyett az elmaradt haszonért már általánosan gyakorolt kártalanítást sem, bár előzetes megállapodással ennek lehetőségét nem utasítja el. Még egy esetben ismer el bizonyos mérsékelt kamatot, ha valaki kereskedőre vagy kézművesre bízta pénzét, és „egyfajta társaságot” hoz létre velük, jogosan igényelheti a haszon egy részét.¹¹

A középkori természetes gazdálkodásból való kibontakozás azonban új helyzetet teremtett. A kereskedelmi tevékenység kockázatokkal járt együtt, a kamattilalom pedig ezeket a kockázatokat nem vette figyelembe. Olyan megoldásokat kellett keresni, amelyek az általános tilalom ellenére valamilyen formában ellentételezték a tilalom következményeit. Kálvin színrelépése előtt, ennek az ellentételezésnek sokféle változata alakult ki, s egyeseket még olyan kamatellenes egyházatyák is kénytelenek voltak respektálni, mint Aquinói Tamás. Ezek közül a legkorábbi talán a tengeri kereskedelemben alkalmazott hajóskölcsön (*nauticum foenus*) volt,

---

⁸ „quodamque sorti accidit, usura est”. *Klió* 2 (1993/ 2). <http://www.c3.hu/~klio/tart93-2.htm> (Megnyitva: 2018. május 15.)

⁹ „De emptione et venditione ad tempus Orvieto 1262. Vö. M.D. Chenu: *Aquinói Szent Tamás és a teológia*. Budapest 1999, 171.

¹⁰ Fridvalszky János: *Tanulmányok a jog erkölcsi alapjairól, emberi méltóság, szabad vasárnap, uszora, pénzügyi világválság*. H. n. 98.: „kölcsonadott pénzért uszorát kikötni önmagában igazságtalan, mivel ez nem létező dolog eladása, ami nyilvánvalóan méltánytalan egyenlőtlenséghez vezet, már pedig ez ellentétes az igazságossággal.” 98. Hasonlóan vélekedik Bodai Zsuzsa is, aki szerint a kamatfizetésnél „olyasmi kerül árúba, ami nincs”. Bodai Zsuzsa: *Gazdaság és erkölcs Aquinói Tamás tanításaiban*. www.inco.hu/inco/11/global/cikk34htv. (Megnyitva: 2018. január 19.)

¹¹ Fridvalszky János: *i. m.* 107–108. Palánki Tamás István: *Gazdaságtudományok története*. <https://kulturtortenet.blogspot.hu/2010/06/gazdasagpolitika.html>. (Megnyitva: 2018. március 16.). A szerző szerint is Aquinói Tamás kereskedelmi hitel esetén megengedhetőnek tartotta a mérsékelt kamatot a kölcsönrel járó károsodás vagy haszonvesztés (?) jóvátételét. Az „egyfajta társaság” alighanem azonos az u. n. „contractus trinus”-szal, ami már a klasszikus antikvitás óta egyik formája volt a kamat megkerülésének. Vö. Csepregi Zoltán: *Tulajdon, kamatszedés és uszora Johannes Eck (1515) Martin Luther (1524) és Melius Juhász Péter (1562) műveiben*. Budapest 2011, 60.

amelyben a szállítandó árú értékére adott kölcsönt a pénztulajdonos, s ha megérkezett a rakomány, busás kamatot kapott, (ha nem, osztozott a veszteségben). Már a 12. századtól megjelentek a betéti társaságok (*commenda, compagnia*), amelyek tőkét biztosítottak a kereskedőnek és viselték a veszteséget, de nyereség esetén a haszon jelentős részét is ők kapták.¹² Ezekben az ügyletekben jelent meg az az elv, amit a kánonjog se írhatott felül, hogy a kockázatvállalás jutalmat érdemel. Aligha véletlen, hogy ennek a jutalomnak latin neve (*fenus*) is kamatot jelentett.

A bújtatott kamat azonban leginkább a pénzváltással (*cambium*) kapcsolódott össze. A sokféle európai pénz átváltása kialakította azokat a formákat: váltó, visszaváltó, letét, amelyek lehetőséget teremtettek a rejtett kamatra, ha a pénzváltásba a kamatot is beszámították. Ezek a valóságos pénzmozgást helyettesítő formák a pénzgazdálkodás természetes velejárói voltak s a 15. században a gazdaság fejlődése már elképzelhetetlen volt nélkülük.¹³

Az az elv, hogy a kockázatvállalás jutalmat érdemel, (ami Kálvin előtt a legjelentősebb lépés volt a kamatszedés elismerése felé) megjelent a 15. századi gazdasági nézetekben is, pl. sienai szent Bernardinnál, firenzei Antoniusnál és másoknál. E felfogás kifejezése volt a *lucrum cessans* (elmaradt haszon) vagy a *damnum emergens* (közvetlen kár) elismerése a pénzkölcsönzések esetében.¹⁴ A kánonjogi tilalom azonban nem enyhült. A hajózási hitelt IX. Gergely pápa már a 13. században uzsorának nyilvánította, a letétet pedig V. Pius még 1571-ben is tiltotta.¹⁵

A korszak szemléletében sajátos különbség volt a földből és a pénzből származó jövedelem között. Bizonyos felfogás szerint a pénz esetében, amint láttuk, olyasmiról kellett volna kamatot fizetni, ami nem is volt, a föld azonban elismerten jövedelmet termelt. A 14–15. században Nyugat-Európában létrejött az a gazdálkodási forma, amelyben a parasztok járadékfizetésében a pénz dominált

---

¹² Az uzsorát vagy kamatot az 1227-évi zsinat ismételtelen eltiltotta, ezért kellett ezeket a kerülő utakat alkalmazni. ld. Jacques le Goff (red): *Das Hochmittelalter* (Fischer Weltgeschichte 11. Band) Frankfurt am Main 1965, 200. vö. Rondo Cameron: *A világ gazdaság rövid története, a kőkorszaktól napjainkig*. 2. kiadás. Budapest 1998, 93.

¹³ Jean Delumeau: *Reneszánsz*. Budapest 1997, 187.

¹⁴ Orosz István: *Kamat és uzsora a 15–16. századi Európában*. Gheorge Gorun – Hermán M. János (szerk.): *Jean Calvin 500. A Kálvin János születésének 500. évfordulója alkalmából 2009 szeptember 12-i tudományos konferencia iratai*. A Partiumi Keresztyén Egyetem Filozófiai Kutatóintézet Sulyok István Teológiai Tudományok Intézete, Nagyvárad 2010, 94.

¹⁵ Uo. 93.

(Németország nyugati felében az ilyen jobbágyokat jellemzően „zinsbauer”-nek nevezték). Ez a járadék nem volt törvénytelen, mert a földből származott. A Kálvin által jól ismert Franciaországban a földesúri magángazdaságok megszűnése után sok helyen kialakult a „fermage” rendszer, amelyben a „fermier” fix összegért vett bérbe egy-egy nagybirtokot, azt bérbe adta a parasztnak, akiktől járadékot élvezett. Az ilyen járadékosokat (rentier) nem tekintették uzsorásoknak.¹⁶

Kálvinnak a kamatszedés szabadságával kapcsolatos nézetei kialakításában nem segítettek reformátor társai. Luther ugyan könyvet is írt a kalmárkodásról és az uzsoráról, de ha lehet még keményebben ítélte el az uzsorát, mint a katolikus egyház. Zwingli is istentelen dolognak tartotta a kamatot, de azt elismerte, hogy az államnak joga van a kamatláb megállapítására.¹⁷ Luther a Biblia szövegét tartotta szem előtt, ezért ragaszkodott a kamattilalomhoz.

Kálvin ugyanígy a Szentírás szövegéből indult ki, de alaposan elemezte, hogy milyen körülmények és feltételek között születtek a kamattilalomra vonatkozó sorok. Nézetét az 1540-es évek derekán egy tanulmányértékű levelében fogalmazta meg, amelyet valószínűleg egy Claude de Sachinus nevű bankárnak írt. (A levelet magyarul is közölte Sebestyén Jenő). Később más levelében is írt a kamatról, s bibliai kommentárjaiban is foglalkozott a kamatszedés kérdésével.

A kamattal kapcsolatos kálvini felfogás nem teljesen azonos értelemben szerepel a rendelkezésünkre álló szakirodalomban. Sebestyén Jenő már a 20. század elején azt fogalmazta meg, hogy [...] *Kálvin a keresztyén világban, tehát mind a római katolikus, mind a protestáns keresztyénség életében az első, aki teljes határozottsággal, egyenesen nyíltan kimondotta, hogy a pénz gyümölcsöztethető, a pénz kamatoztatható.*¹⁸ A marxista alapokról vizsgálódó Kónya István két megállapítást tett. Egyrészt fontosnak tartotta, hogy Kálvin behatóan foglalkozott a kamattal problémájával, másrészt a kamattal kérdését beillesztette szociális doktrínájába egészen

---

¹⁶ Georges Duby-Armand Wallon: *L' Age classique des paysans de 1340–1789*. (Histoire de la France rurale (h. n.) 64. „A haszonbérleti földjáradék a földbirtok használatáért fizetett ár, a földtőke kamata”. Papp Imre: *A Napkirály XIV. Lajos élete és kora*. Budapest 1989, 113–114. A korábbi századokban is hasonló volt a helyzet. Uő: *A francia nemesi társadalom a XVIII. században*. Budapest 2005, 235–236. Rondo Cameron: *i. m.* 145.

¹⁷ Csepregi Zoltán: *i. m.* 62. Roland Geitman: *A Biblia az egyházak és a kamattal gazdaság*. Budapest, 2000, <http://www.mkdsz1.freeweb.hu/n04/kamat.html> (Megnyitva: 2018. március 19.)

¹⁸ Sebestyén Jenő: *Kálvin és a kapitalizmus*. A Kálvin Szövetség Kiadványai 5. szám, Marosvásárhely 1911, 2.

szébe.¹⁹ Kálvin születésének valamint a reformáció létrejöttének ötszázadik évfordulója, 1509 és 1517 kapcsán született tanulmányok között van olyan, amelyik csak azt hangsúlyozza, Kálvin szociális érzékenységének az volt a jele, hogy mérsékelni kívánta a „kölcsonkamatot,” de nem említi a kamatszedés szabadságáról vallott felfogását.²⁰ Dienes Dénes úgy látta, hogy Luther tiltotta, és csak kivételesen engedte meg a kamatszedést, Kálvin ellenkezőleg megengedte, s „csak kivételesen tiltotta ott, ahol a felebaráti szeretettel összeütközésbe került”.²¹ Buzogány Dezső véleménye szerint Kálvin a Biblia tanulmányozásakor jutott arra a következtetésre, hogy a tisztességes kamat megengedett, ennek mértéke nem lehetett magasabb 5%-nál.²² Csepregi Zoltán szerint pedig a magyar Melius Juhász Péter Kálvin hatására „a kamatot üdvösnek, a hitelt vállalható kockázatközösségnek tekintette.”²³ Áryalatilag különböző megfogalmazások jelentkeztek a nemzetközi szakirodalomban is.²⁴

E tanulmány címében foglaltakkal ellentétben eléggé meglepő Kálvinnak az a kijelentése, hogy szeretné, ha magát a nevet (ti. az uzsora nevét) is száműznék a világból. Mindezt egy zsoltárelemzés (Zsolt 109,11) során fogalmazza meg. A zsoltárban az író azzal átkozza meg ellenségeit, hogy javaik legyenek az uzsorások zsákmányai.²⁵ A másik zsoltárhelyen (Zsolt 15,5) a fentiekkel ellentétben arról a jó emberről esik szó, aki nem okoz szenvedést barátainak, nem esküszegő,

---

¹⁹ Kónya István: *Kálvinizmus és társadalomelmélet*. Budapest 1979, 106. Uő: Kapitalizmus és kálvinizmus, *Filozófiai Szemle* (1963/3), 38.

²⁰ Salétrom net wp content/npoads/20170925, Centnar Simon- Kalvin pdf. (Megnyitva: 2018. január 18.)

²¹ Dienes Dénes: Kálvin János élete és reformátori tevékenysége. In: *Napút* (2009/9), 16–37.

²² Kálvinizmus ma ([www.reformatus.hu/mutat/kalvinizmus ma kongr. Beszamol. Megnyitva: 2018. január 18.](http://www.reformatus.hu/mutat/kalvinizmus%20ma%20kongr.Beszamol.Megnyitva%202018.janu%20%2018.Buzogany%20Dezs%20%20K%20%20alvin%20%20allam%20%20es%20%20tarsadalomszemlelete) Buzogány Dezső: Kálvin állam- és társadalomszemlélete. In: *Magyar Tudomány* (2010/2).

²³ [https://qubit 2017/11/20/max weber tetelei tobb-mint szaz eve](https://qubit.2017/11/20/max%20weber%20tetelei%20tobb-mint%20szaz%20eve) (Megnyitva: 2018. január 18.)

²⁴ Henri Pirenne szerint Kálvin elismerte a kamatszedés jogosságát (Henri Pirenne: *Geschichte Europas von der Völkerwanderung bis zur Reformation*. Frankfurt am Main 1961, 563.) Roland Geitman úgy vélte, Kálvin szerint „a pénz arra való, hogy gazdasági tevékenység által szaporodjon...” Roland Geitman: *i. m.* [http:// www. mkdsz1. freeweb. hu/no4/kamat.html](http://www.mkdsz1.freeweb.hu/no4/kamat.html). Owen Chadwick szerint viszont csak a „közcélu kölcsonök utáni kamatot” tekintette jogosnak. Owen Chadwick: *A reformáció*. Budapest 2003, 175.

²⁵ Kálvin János: *A törvény harmóniája. Kommentár Mózes utolsó négy könyvéhez, harmonikus formába szerkesztve*. [www.ref.kossuth ter hu/sites/default/sites fajlok Kalvin-a törvény harmoniaja-1 pdf 627](http://www.ref.kossuthter.hu/sites/default/sites/fajlok/Kalvin-a%20törvény%20harmoniaja-1.pdf). (Megnyitva: 2018. január 19.)

és pénzét nem adja uzsora kamatra.²⁶ Ez az istenes életet élő ember jelenik meg Ezékiel prófétánál is (Ez 18,8), aki nem ad uzsorakölcsönt, és nem követel ráadást, de megjelenik ellentéte, az erőszakos ember is, aki meggyalázza embertársa feleségét, elnyomja a szűkölködőt, nem adja vissza a zálogot, és ráadással tetézi meg az uzsorakölcsönt. (Ez 18,13) Az uzsora a próféta szerint a felsorolt „iszonyatos” dolgok közé tartozik, természetes, hogy Kálvin ezeket a bibliai helyeket kommentálva, nem nevezhette elfogadható dolognak az uzsorakamatot, hiszen akkor a bűn mellett foglalt volna állást. Hasonló véleményt olvashatunk az uzsoráról szóló említett levélben is. Mindenesetre jó lenne, ha a kamatot még a világból is kikergetnénk, hogy még a neve is ismeretlen legyen számunkra.²⁷

A bibliai könyvek kommentárjainak más helyein és az említett 1540-es évek derekán írt levélben azonban részletes és körültekintő elemzést olvashatunk arról, mi az oka annak, hogy a kamatot (vagy uzsorát) nem lehet kiiktatni életünk-ből. Az említett levél megállapítása is azzal folytatódik, mivel nem lehet a világból kikergetni az uzsorát, *meg kell engednünk, hogy legalább a köznek legyen haszna belőle*. Fontos érvet fogalmaz meg barátjának, amikor azt írja: *ha teljesen megtiltjuk a kamatot. Akkor sokkal szorosabban kötjük meg a lelkiismeretet, mint azt maga Isten teszi*.²⁸

Fontos megállapítása, hogy az Újszövetségnek az a helye (Lk 6,35, amelyet eddig mindenki kamattilalomnak tekintett, valójában nem a kamatról szól, hanem arról, hogy *a szegényeknek előbb legyünk segítségére, mint a gazdagoknak*.²⁹ A szeretet jegyében főként azoknak a szegényeknek kell kölcsönt adni, akiktől remény sincs arra, hogy visszakapjuk.

Az Ószövetség uzsoráról szóló részeit (Kiv 22,25; Lev 35,36, M. Törv. 23,19–20; Zsolt 15,5; 109,11; Ez 18,13) összevonva magyarázza. Klasszikus műveltségének megfelelően jól ismerte Platón, Arisztotelész, a sztoikusok vagy Cicero nézeteit az uzsoráról s alaposan mérlegelte a Biblia szavait is. Nemcsak azt állapítja meg, hogy a Lukács evangéliumának sűrűn idézett helye nem a kamatról szól, hanem azt is, hogy az ószövetségi időkhöz képest a helyzet megváltozott: [...] *a fal, ami korábban elválasztotta a zsidókat és a pogányokat, most ledőltetett, így a mi állapotunk más*. Kérdés, hogy az uzsora önmagába véve is gonosz-e? Az ókori népek ugyanis azokat az ellentételezéseket (is) uzsorának

---

²⁶ Uo. 627.

²⁷ Kálvin János: *De usuris* (Sebestyén Jenő: i. m. 7.)

²⁸ Uo. 6.

²⁹ Uo. 7.

nevezték, amelyeket a kölcsönző azokért a veszteségekért kaphatott, amelyeket azért szenvedett el, mert nem tudta a pénzét jövedelmező dolgokra használni. Aligha kétséges, hogy Kálvin ismerte azokat a magyarázatokat, amelyek a kockázatvállalás jutalmával magyarázták a kamat indokoltságát. Jó érzéssel vette észre, hogy mindig lesz alapja az ellentételezés keresésének. Ezért fogalmaz nagyon óvatosan: „nem akarok ebben a fontos dologban többet hirdetni, mint amennyit magának Istennek a szavai közvetítenek.” Az ókori emberek el voltak tiltva az uzsorától, de mégis része volt polgári alkotmányuknak. „Ebből következőleg az uzsora most sem törvénytelen, ha nem sérti az egyenlőséget és a baráti egységet.³⁰ Arra az ellenvetésre, hogy a kamat napjainkban is ugyanazon az alapon tilos, ami miatt a zsidóknak sem volt szabad kamatot szedni egymás között, hiszen testvéri kapcsolatban állunk, az a válasza, hogy a mai helyzet más, nekünk nincs megtiltva a kamatszedés, *hacsak ellentétben nem áll a méltányosság és szeretet törvényével.*³¹

A kamatszedés tilalma Kálvin szerint is azon a téveszmén alapszik, hogy a pénz nem szül pénzt (*pecunia non parit pecuniam*). E véleményt Kálvin egyik esetben Arisztotelésszel kapcsolja össze,³² máskor Ambrus milánói püspökkel, illetve Aranyszájú Szent Jánossal (*Joannes Chrysostomos*).³³ A földből származó jövedelem törvényességét és a pénzkölcsön utáni kamat törvénytelenességét összehasonlítva teljesen jogosan teszi fel a kérdést: *hát a tenger hogyan, a föld hogyan?* (ti. biztosít jövedelmet). A kereskedők hogyan szaporítják jövedelmüket? „Egy területet és nagy adót szabad bérelni, de pénz után kamatot venni nem szabad.”³⁴ Ha az ember birtokot vásárol pénzéért, a birtok jövedelmet termel. Ha a pénzt a szekrénybe zárjuk, valóban nem szül pénzt, de nem jobb, ha kölcsönadjuk, hogy jövedelmet termeljen, ugyanúgy mintha földet vásárolnánk? Példát is hoz a földvásárlás köréből. Ha valaki kölcsönpénzből vásárol földet, a kölcsönadó-járadékkal terhelheti meg a kölcsönvevő földbirtokát, amíg az a pénzt vissza nem fizeti. Miért igaz és becsületes az így kötött szerződés, és miért hamis az, amelyben általában erkölcsstelennek tekintjük a pénz utáni kamatot? *Mert a haszon nem a*

---

³⁰ Kálvin János: *A törvény harmóniája...*, 627.

³¹ Kálvin János: *De usuris* (Sebestyén Jenő: i. m. 9.)

³² Kálvin János: *A törvény harmóniája...*, 626. Arisztotelész elmés érvét haszontalannak tartja.

³³ Lásd. 8. sz. jegyzet. Szent Ambrus egyébként a kamat elítélésével együtt azt tanította, hogy „minden kereszténynek a tisztességet a haszon fölé kell emelnie”. Nála szerepel az az uzsorás, aki a holttestét foglalta le annak a szegénynek, aki halála előtt nem tudta visszafizetni adósságát. Babura László: *Szent Ambrus élete*. Budapest 1924, 15., 21. (Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár PPEK).

³⁴ Kálvin János: *De usuris* (Sebestyén Jenő: i. m. 9.)

pénzből, hanem annak jövedelméből származik – vonja le a következtetést.³⁵ Ugyanezen érv szerepel a bibliai kommentárookban is.

„Ha bármelyik gazdag pénzes ember, aki egy darab földet akar venni, a szükséges tőke egy részét mástól kölcsönzi, akkor vajon a kölcsönző nem kaphatja meg a farm jövedelmének egy részét, amíg a tőke visszafizetése meg nem történik?”³⁶

Ezek alapján megnyugtatja a levél címzettjét, ne nyugtalankodjék: „a kamatról nem Istennek bizonyos határozott és sajátlagos rendelése alapján kell ítéletet mondanunk, hanem csupán a méltányosság szabályai szerint”.³⁷

Kálvin nem fejt ki, hogy mit ért a tenger jövedelmezősége alatt, s nem tartja szükségesnek a kereskedelem jövedelmezőségének magyarázatát sem. Hozhat jövedelmet a tenger a halászat révén, de jövedelmező lehet a tengeri szállítás is olyan formán, ahogy a korábbiakban már utaltunk rá, s akkor kapcsolatban állhat a rejtett kamatszedéssel. Ez a helyzet a kereskedelemmel is. Később a kereskedők által fizetett kamatot „nyilvános járadéknak” nevezte. A föld jövedelmezőségéről alkotott véleménye teljesen egyértelmű volt.

Aligha kétséges, hogy jól ismerte a korabeli Franciaország birtokviszonyait, amelyben a földvásárlásba fektetett pénz komoly jövedelemforrásnak számított a befektető (rentier) számára. Leszámol azzal az Arisztotelész óta élő tévhitel, hogy a pénz nem termelhet jövedelmet, így nem tett különbséget a földtőke és a pénztőke jövedelme között.³⁸

Nincsenek adataink arról, hogy ismerte-e az itáliai szerzők véleményét a kamatszedés indoklására, de korábban már láttuk, hogy nem tilalmazta a kölcsönzés során esetleg keletkező veszteségek ellentételezését. Ha a tengeri jövedelmek között a hajózásra is gondolt, akkor az itt alkalmazott hajóskölcsönt sem tekintette törvénytelennek. A bibliai könyvek kommentárjában arra hivatkozik, hogy

„egyetlen hitelező sem volt soha képes úgy kölcsönadni, hogy azzal ne okozott volna veszteséget önmagának.”³⁹ Ugyanott olvashatjuk azt is, ha az adós hamis

---

³⁵ Uo. 9.

³⁶ Kálvin János: *A törvény harmóniája...*, 626.

³⁷ Kálvin János: *De usuris* (Sebestyén Jenő: i. m. 9.)

³⁸ Kónya István Kálvin közgazdasági bravúrjának nevezi, hogy kimutatja, nincs különbség a pénztőke kamata és a földjáradék között. Kónya István: i. m. 370.

³⁹ Kálvin János: *A törvény harmóniája...*, 626.

ürüggyekkel meghosszabbítja a visszafizetés idejét, a hitelező kárára ilyenkor uzsorát kell fizetnie a hitelezőnek veszteségei kiegyenlítése végett.”⁴⁰

A kölcsönzések során a veszteségek ismételt említése nagyon hasonló ahhoz, ahogy a 15. századi itáliai szerzők a kamat jogosságát indokolták. Amint említettük, nincsenek ismereteink arról, hogy Kálvin ismerte-e ezeket a nézeteket, de a veszteségek említése ugyanaz, mint a *damnum emergens*, ez viszont nyilvánvalóan összekapcsolódott a *lucrum cessans*-szal, hiszen az elmaradt hasznot felfoghatjuk úgy is, mint nyilvánvaló kárt.

Szó sincs azonban arról, hogy Kálvin arra ösztönözne, hogy „mértéken felül” éljünk a kamatszedés szabadságával. Buzogány Dezső korábban hivatkozott tanulmánya szerint az 5%-ot a kamat felső határának tartotta. *Amidőn én meg is engedek valami kamatot, ez nem jelenti, hogy most már mindent szabadjára bocsátok.*⁴¹ Nem helyeselte azt, ha valaki „a kamattal való nyereszkedést” foglalkozásnak tekintette, de senkit sem ítélt el azért, mert a pénztőke után ugyanúgy kamatot élvezett, mint pl. a földtőke után. A kamat újfajta szemlélete azzal a teológiai felfogással lehet kapcsolatban, amely szerint Isten bizonyos kérdésekben határozottan előírta az emberi cselekvéseket, másokban – és ilyen a kamat kérdése is – az emberre bízta a döntést.⁴²

Ennek a döntésnek meg kell felelni a méltányosság és szeretet törvényének. Kálvin hét olyan kívánalmat sorol fel, amelynek korlátozni kell a kamatszedést. 1) Nem lehet kamatot szedni a szegényektől, akik szegénységük, vagy szerencsétlenségük miatt szorongatott helyzetben vannak, 2) Senki nem lehet annyira nyereségre sóvárgó, hogy elhanyagolja kötelességét s (e helyett) pénzt biztonságba akarván helyezni nyomja el a szegényeket. 3) A „természetes méltányosság” akadályt kell legyen a kamatszedésnek. 4) Nem lehet a kamat nagyobb összegű, mint a kölcsön adott pénzösszeg. 5) A méltányosság mértékét *Isten beszéde szerint való szabályhoz* kell alkalmazni, nem a világhoz. 6) A kamatszedéskor nem a magán-, hanem a közhasznot kell figyelembe venni, mert *teljesen nyilvánvaló, hogy az a kamat, amelyet a kereskedő fizet, nyilvános járadék (jellegével bír).* 7) Egyetlen országban sem szabad túllépni a kamat azon mértékét, amelyet az ország vagy a hely törvényei megengednek.

---

⁴⁰ Uo. 626.

⁴¹ Kálvin János: *De usuris* (Sebestyén Jenő: i. m. 10.)

⁴² Kónya István szerint az Isten „közönséges kegyelme” szerinti területeken a méltányosság szabályai szerint az embernek van döntési lehetősége. Kónya István: i. m. 369.

Az ókorhoz és a középkorhoz hasonlóan Kálvin együtt használja a kamat és az uzsora kifejezést, mégis a fenti hét pont arra utal, hogy egyértelműen különbséget tett a korlátok nélküli uzsora és a korlátok között szedhető kamat között. Szociális érzékenységét és a keresztény etika szabályaihoz való ragaszkodását tükrözik a fenti pontok. Habár az Isten az emberre bízta a kamat kérdésében a döntést, ez nem állhat szemben a méltányossággal és a szegények érdekeit mindig figyelembe vevő krisztusi értékekkel.⁴³

Az elmondottak alapján miben foglalhatjuk össze Kálvinnak a kamatszedéssel kapcsolatos nézeteit? A Szentírás igen alapos és beható elemzése során arra a meggyőződésre jutott, hogy nincs bibliai alapja mindenféle kamat elítélésének és tiltásának. Isten nem rendelkezett a kamat kérdésében, ebben emberi lelkiismeretünk szerint kell döntenet. Lukács evangélista sokszor idézett megállapítása nem a kamatról szól, hanem csak arról, hogy könyörületesen kell segíteni a szegényeken. Az Ószövetségben előforduló kamattilalom értelmezésénél figyelembe kell venni, hogy ma, (ti. Kálvin idejében) más a helyzet, mint az Ószövetség korában volt. A kamat önmagában nem gonoszság, ha összhangban van a szeretettel és a méltányossággal. A klasszikus antikvitásban, a zsidóságnál és a kereszténységben is meglévő kamattilalom abból a téveszméből ered, hogy a „pénz nem szül pénzt,” holott a pénzből származó haszon nem különbözik attól, ami a tengerből, a kereskedelemből, vagy a földből származik. Nem várható el, hogy a pénztőke tulajdonosai a kölcsönzéssel veszteséget okozzanak önmaguknak, de a szegényekkel nem szabad kamatot fizettetni. Ugyanakkor a kamat nem lehet korlátlan mértékű (uzsora), meghatározásánál az „Isten beszéde (azaz a Szentírás) szerinti” elveknek, a közhaszonnak, a világi hatalom törvényeinek kell érvényesülni. A világi hatalomnak vagy a közösségnek joga van a kamat mértékét (kamatláb) meghatározni. A kamat nem istentelen dolog, de nem helyes, ha valaki csak a kamattal való nyerészkedésből él. A tanulmány bevezetésében feltett kérdésre azt kell válaszolnunk, önmagában a pénz gyümölcsöztetését Kálvin még nem tekinti hivatásnak, de azokat a foglalkozásokat, amelyeknek része a pénz kamatoztatása, így pl. a kereskedelmet igen.

Nem kétséges, hogy Kálvin nézetei döntő változást hoztak a kamatról vallott felfogásban. Tudomásul vette azokat a fejleményeket, amelyek a 12., de különösen a 15. század óta végbementek, de feleslegesnek tartotta, hogy a kamatszedés olyan bújtatott formában valósuljon meg, mint az előző századokban. A kamattal kapcsolatos írásaiban mindig nevének nevezte a dolgokat, helytelenítette, ha az

---

⁴³ Karl Heussi: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest 2000, 328.

Ószövetség népe más néven nevezte az uzorát, hogy megkerülje a törvény szövegét, de elítélte a nominalisták eljárását is, amikor az uzorát másként nevezve úgy vélték, hogy eleget tettek a kamat elismertetéséért.⁴⁴

A Kálvin-kamat felfogásának újszerűségét s ezzel korszakos jelentőségét az is mutatja, hogy még a protestánsok között sem könnyen ment át a gyakorlatba. Kálvin halála után még a helvét hitvallást követők szinódusain is felvetődött, ha valaki lombard kölcsönöket ad,⁴⁵ sem neki, sem a feleségének nem szabad megengedni, hogy úrvacsorához járuljon.⁴⁶ Csak a 17. században vált teljesen elismertté a kamatszedés szabadsága. A Kálvin elveit valló Claude Saumaise (Claudius Salmasius) 1638-ban megjelent könyvében (*De usuris*) végleg leszámolt a kamattilalom elméleti alapjaival, s azzal az indoklással nevezte elfogadhatónak a kamatot, hogy a civilizáció már nem tud megenni nélküle, mert a szabad verseny szükséges kelléke a kamat, s ez árcsökkenő hatása révén javára válik a társadalomnak.⁴⁷ Ugyanebben az évszázadban már egy jezsuita szerzetes: Leonardus Lessius is indokolta a kamatszedés szabadságát, s indokai között három olyan is volt (a kölcsönadó veszteségeinek ellentételezése, az elmaradt haszon kiegyenlítése és a kockázatvállalás terhének megosztása), amelyek Kálvin érvei között is szerepeltek.

---

⁴⁴ Kálvin János: *A törvény harmóniája...*, 626, A zsidók is „fabrikáltak” kibúvót Isten megtévesztésére, Kálvin János: *De usuris* (Sebestyén Jenő: *i. m.* 7–8.). Vö. Kónya István: *i. m.* 370. Kálvin véleménye szerint: „nem az elnevezésen múlik egy dolog erényes, vagy bűnös volta. Nem a szavakat kell nézni, hanem magukat a dolgokat, a dolgok lényegét”.

⁴⁵ A lombard hitel a kölcsön olyan formája, amelyben a hitel fedezetét a földre bejegyzett zálog jelenti. A lombard kölcsönökre: Alfred Doren: *i. m.* 445–446.

⁴⁶ Max Weber: *Gazdaságtörténet. Válogatott tanulmányok*. Budapest 1979, 20.

⁴⁷ Uo. 20.